

ВЕЧНО МЛАДАТА ВЕРА

Евгений Радусhev

Човек винаги помни своите учители, тъй както не забравя и родителите си. Идва време в житието, когато учителят върши всичко онова, което родителството не може, не знае как или пък не иска да даде на потомството.

И щастлив е онзи, който има по-дълго своя учител по пътя си, за да наглася и мери крачката си спрямо неговата, да избягва лутаниците, осланяйки се на съветите му. Такова щастие споходи и мен - да имам вече 20 години за учител и наставник Вера Мутафчиева.

През всичките тези години не спях да се дивя на големия ум и талант на Вера - как да свикнеш на постоянната изненада от новото знание, което е пред очите, а не си го видял; с новата идея, уж ти е в главата, а все не се сещаш; с чудесното писано слово, сякаш ей сега ще нахвърлиш подробно върху листа, а пък то хич не било лесно, защото не всекиму е дадено. Вера е такава забележителна смес от изследвач-аналитик, психолог и емоционален разказвач, че всеки, докоснал се до произведенията ѝ, вече е изкушен да пита откъде иде всичко това, кое господства в нейния творчески свят - разумът ли, свободният полет на духа ли... Самата тя не крие, че несравнимо по-силно я влече белетристиката, където се чувства волно, а научното дирене усеща като "принуда над себе си", но пък то е нейният източник на идеи и изводи, несходни с утвърдените в писаната история. Дали тогава трябва да се търси някакво изначалие в нейното творчество - тя е блестящ учен и талантлив писател, кое ще сложим по-напред е без значение, щом нещата тежат еднакво. Към всичко това Вера Мутафчиева притежава и нещо, дадено само на малцина: дарбата да обладаеш много и всякакви умове. И което е много важно - все за добро. Какво по-хубаво от това със силата на своя ум и дух да утоляваш жаждата за знания, да отвърщаш на постоянната човешка нужда от мъдро и красиво слово, да будиш интереса и любовта в хората към белия свят? И тогава разбираш, че у Вера живее това, което философите наричат идея за съвкупен образ на света като история. Не като съвкупен образ на всичко познато, а като образ на живота, не на станалото, а на ставането.

Нека във връзка с това читателят си спомни как преди време Вера Мутафчиева постави диагнозата "кърджалийско време" на посткомунистическия хаос у нас ("Литературен форум", 9-15.IX.1994). Сравненията са щастливата звезда на историческото мислене, разкривайки органичната връзка между минало и настояще. Разбира се, когато сравняващият има потенциала за ползотворни аналогии, дължаща се на упорит изследвачески труд и талант. Вера постоянно доказва и двете. Тя е първият (и до днес единствен) изследвач на голямото размирие, известно в историята като "кърджалийско", тя е и първият негов разказвач. Затова нейната диагноза на болното ни общество се оказва безпощадно точна, сбъдна се и прогнозата ѝ за неизменно структуриране на хаоса чрез свързване на спонтанно (и не чак толкова спонтанно) създадите се престъпни структури с държавата - периода 1994 - 1996. Това е то усилието и прозрението на таланта - да разкрие историята като образ на живота, нашия бил, настоящ и бъдещ живот. И прогнозата на Вера продължава да се сбъдва в наши дни, предстои "оптимистичната" част, когато ще видим изученото потомство на "кърджалъка" - бъдещите промишленици, предприемачи и, дай Боже, ценители на изкуството, покровители на науката... Но мен все ме гложди да я запitam, бойки се от отговора:

- А след това?

При целия огромен потенциал на Вера едва ли има човек по нашенско с толкова трудна кариера като нейната. Все се чува около нас, че този или онзи имал ум и талант да постигне много или пък още повече от туй, що е сторил, стига да не бяха завистта и подлостта на хората, комунистите с техния режим, цялата мизерия на родното битие, а защо не и всичко заедно... (Да можеше българите да останем в историята с това, що сме искали да бъдем и направим, днес да сме сред великите нации). Сред досадата на претенциозната посредственост около нас, Вера е от малцината българи, които знаят какво искат, могат и постигат. Без много да шуми. Обича да казва: "Колкото по-малко се занимаваш със себе си, толкова по-добре за тебе. А да занимаваш друго пък е никак некрасиво." А нейното житие е тъй поучително за всеки българин. Житие и страдание, бих казал... Започва студентството си през 1947 г., когато творчеството на баща ѝ - достойния професор по история Петър Мутафчиев, е обявено за "мутафчиевщина", която "трябва да бъде горена с огън и желязо, да бъде разбита на пух и прах". В такава атмосфера завършва университет и подхваща професионална кариера. Каква ли смелост е била нужна, за да стъпи на попрището, където с огън и желязо се мъчат да затрият духа на покойния неин родител?! Само тя си знае. Скоро към бащината "мутафчиевщина" се добавя и тази на дъщерята, сиреч ярък талант, заклемен, съвсем по нашенски, с безумни квалификации като "проводник на реакционни теории", "продукт на буржоазната идеология", "носителка и възкресителка на буржоазни идеи", и затова "вулгаризира и опошлява свети за народа героични образи", "реабилитира турските феодала" (извадки от рецензии). Това е първата половина на 60-те, когато се "интегрираме с великия Съветски съюз по хоризонтала и вертикала, борбата на идеологическия фронт се разгръща с нова сила". Тогава човек за един виц отиваше я в Белене, я в Ловеч, та се искаше доста кураж да твориш според душата си и да отстояваш идеи. Уж през 70-те се разведри, а ми иде наум 1978-ма, Вера Мутафчиева защитава докторска дисертация. Колегията я преценява като блестящ научен труд. В препълнения салон председателят на научния съвет, според протоколния ред, чете биографията на дисертантката и сякаш между другото набляга, че брат ѝ е "невъзвръщенец" - така викаха на оновова, дето му писва да строи социализ(ъ)ма и е принуден да напусне родината си. Хич не беше лесно да ти пише в досието, че си имаш "невъзвръщенец" - не знаеш кой, кога и как ще използва семейните ти работи, за да ти стори зло. Но място за надежда винаги има, щом като лошотията е по-слаба от доброто. Вера надделя и ни показва как се прави това. С упорит, почтен и талантлив труд, подир който остават многобройни открития и приноси в историческата наука, едно литературно творчество - постоянен бестселър у нас и преведено на 11 европейски езика.

Мисля си за всичко това и все се опитвам да разгадая човека Вера и май накрая разбрах: за нея времето не е разстояние, а чувство. Човечеството е склонно да наблюдава живота във времето-разстояние, където открива причинно-следствени връзки, подлага битието на структурни анализи. Тук закономерно властва песимизмът към възможностите на духа - под слънцето няма нищо ново, казват ни. Времето-чувство е категория, споделяна от големите творци, пред чийто вътрешен поглед падат преградите на епохи и периоди, за да блесне цялото грандиозно величие на човешката култура, да придобие смисъл историята като едновременно съществуване на минало, настояще и бъдеще. По този повод проницателният О. Шпенглер казва: "Обикновеният учен, който само разчленява критически и подрежда, а не съзерцава и не чувства, почти не притежава дарбата да преживее сетното и най-дълбокото. Историята обаче изисква тази дарба; и затова с право съществува парадоксът, че един изследовател на историята

е толкова по-значителен, колкото по-малко се занимава със същинската наука." То е съвпадение, но забележително: в едно свое обръщение (1993) към подрастващите историци Вера Мутафчиева сякаш потвърждава разсъжденията на германския мислител. И си струва в нейните думи да се вслушат повече хора, щом като всеки човешки живот е частица история: "Пригответе се да живеете и работите дълго! Казват, че имало преуспяващи млади математици. Младият историк няма как да докаже повече от добросъвестно рвение, от упорство да разширява познанията си, от работоспособност. За да бъде наистина историк, му е необходима възраст. Тя от своя страна означава: натрупана информация не само в изследваната област, а по всеобща история; усъвършенстване в логическото мислене; критичност спрямо източниците. И преди всичко може би - голям социален и личен опит. Организмът общество твърде напомня човешкия организъм. Обществените конфликти доста напомнят семейните. А развитието на психиката и интелекта ни няма не се родее с еволюцията на общественото съзнание? Ето защо за историка е необходим по-дългичък живот сред хората. И много размисъл над явления, покрай които неисторикът ще отmine без внимание. Защото не само миналото ни позволява да разберем своето настояще - и днешният ден ни обяснява много нещо в историята."

Честит рожден ден, Вера, да е живот и здраве!

В. Култура, бр.12, 1999 г.